

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Rok Hacin

Ameriške intervencije v Čilu v letih 1960–1980

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Rok Hacin

Mentor: doc. dr. Uroš Svete

Somentor: doc. dr. Žiga Vodovnik

Ameriške intervencije v Čilu v letih 1960–1980

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

ZAHVALA

Gloria discipuli, gloria magistri!

Iskreno se zahvaljujem svoji družini, ki me je brezpogojno podpirala vsa leta šolanja,

Brigiti, ki me je neutrudno spodbujala k trdemu delu, in

svojemu mentorju doc. dr. Urošu Svetetu ter somentorju doc. dr. Žigi Vodovniku

za vso njuno strokovno pomoč in vodenje.

Ameriške intervencije v Čilu 1960–1980

Republika Čile je država s pisano zgodovino, ki so jo zaznamovali vojna za neodvisnost od španske krone, vojaški udari in ekonomski eksperimenti. Zgodovina ameriškega vmešavanja v notranjepolitične razmere Latinske Amerike sega v 19. stoletje. CIA (Centralna obveščevalna agencija), ki je bila ustanovljena leta 1947, je v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja izvajala tajne operacije oziroma skrite akcije na območju Republike Čile. Te operacije so potekale v obliki vmešavanja v predsedniške in kongresne volitve, s čimer je podpirala predvsem krščanskodemokratske kandidate ter izvajala propagando proti levičarskim strankam oziroma levičarski koaliciji. Agencija se je v sedemdesetih začela oprijemati bolj drastičnih ukrepov, kot je vojaški udar, ki bi spremenili politično situacijo v Čilu. Po vojaškem udaru, ki se je zgodil septembra 1973, je CIA začela podpirati vojaško hunto, ki je prišla na oblast. S posredovanjem informacij je sodelovala v operaciji Condor, s katero so hoteli latinskoameriški diktatorji v svojih državah uničiti marksistični in socialistični vpliv.

Ključne besede: intervencija, CIA, vojaški udar.

The U.S. intervention in Chile 1960–1980

The Republic of Chile is a country with a checkered history, characterized by war for independence from the Spanish crown, military strikes and economic experiments. The history of U.S. interference in the internal political situation in Latin America goes back to the 19th century. CIA (Central Intelligence Agency), which was founded in 1947, in the sixties and seventies of the 20th Century conducted covert operations, or hidden actions in the Republic of Chile. These operations were conducted in the form of interference in presidential and congressional elections, where it supported the Christian Democratic candidates, and conduct propaganda against the leftist parties and left-wing coalition. Agency in the seventies began to make use of more drastic measures, such as the military coup that would change the political situation in Chile. Following the coup, which took place in September 1973, the CIA began supporting the military junta that came to power. The Agency was participating in operation Condor with providing informations, which helped latinamerican dictators by their quest to destroy the Marxist and socialist influence in their countries.

Keywords: intervention, the CIA, the military coup.

KAZALO

1 UVOD	8
2 METODOLOGIJA IN TEORETIČNI OKVIR.....	9
2.1 POMEN IN CILJI DIPLOMSKEGA DELA	9
2.2 HIPOTEZA	9
2.3 UPORABLJENE METODE	10
2.4 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	10
2.4.1 Atentat	10
2.4.2 Državni udar	10
2.4.3 Prikrita akcija	11
2.4.4 Temeljne človekove pravice.....	11
2.4.5 Vohunstvo	11
3 ZGODOVINA ČILA PRED LETOM 1960.....	12
3.1 ZGODOVINA ČILA PRED 16. STOLETJEM	12
3.2 ŠPANSKA ZASEDBA OZEMLJA	12
3.3 NEODVISNOST IN 19. STOLETJE.....	13
3.4 DOGAJANJE V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA	15
Tabela 3.1: Rezultati predsedniških volitev v Čilu 1958.....	16
Tabela 3.2: Investicije ZDA v Čilu	16
4 CENTRALNA OBVEŠČEVALNA AGENCIJA	17
4.1 OPREDELITEV CENTRALNE OBVEŠČEVALNE AGENCIJE	17
Slika 4.1: Struktura Centralno obveščevalne agencije	18
4.2 ZGODOVINA CENTRALNE OBVEŠČEVALNE AGENCIJE.....	18
4.3 TAJNE OPERACIJE V LATINSKI AMERIKI V OBDOBJU 1960–1980	19
5 DOGAJANJE V ŠESTDESETIH	19
5.1 »DEMOKRATIČNE« PREDSEDNIŠKE VOLITVE 1964	19
5.1.1 CIA in Čile	20
5.1.2 Rezultati predsedniških volitev v Čilu 1964.....	21
Tabela 5.1: Rezultati predsedniških volitev v Čilu 1964.....	22
5.2 VMEŠAVANJE V KONGRESNE VOLITVE 1965 IN 1969.....	22
Tabela 5.2: Rezultati kongresnih volitev, ki so potekale v šestdesetih	23
5.3 DOGAJANJE V ČILSKEM GOSPODARSTVU	23

Tabela 5.3: Ameriške investicije v šestdesetih.....	24
Tabela 5.4: Stavke v obdobju 1960-1969.....	25
6 DOGAJANJE V SEDEMDESETIH	25
6.1 PREDSEDNIŠKE VOLITVE 1970 IN ALLENDEJEV PRIHOD NA OBLAST	25
Tabela 6.1: Rezultati predsedniških volitev v Čilu 1970.....	26
Tabela 6.2: Rezultati glasovanja v kongresu 1970	26
6.1.1 Vmešavanje CIE v predsedniške volitve	26
6.2 EKONOMSKE SPREMEMBE	28
6.3 NAGIBANJE K SOVJETSKI ZVEZI	29
6.4 GOSPODARSKA IN POLITIČNA KRIZA, DRŽAVNI UDAR IN SAMOMOR	30
6.4.1 Gospodarska kriza	30
6.4.2 Politična kriza.....	32
6.4.3 Državna udara in samomor.....	32
6.4.4 Vloga CIA	34
6.5 PINOCHETOVO OBDOBJE.....	35
6.5.1 Sodelovanje s CIO.....	35
7 ZAKLJUČEK.....	36
8 LITERATURA.....	39
PRILOGA A: Tajne operacije v Latinski Ameriki v obdobju 1960–1980.....	44

Kratice:

BDP	Bruto domači proizvod
CIA	Osrednja/Centralna obveščevalna agencija
CORFO	Korporacija za razvoj in proizvodnjo v Čilu
CUTCh	Delavski združeni center Čila
DISIP	Nacionalni direktorat za obveščanje in preprečevalne storitve
FRAP	Fronta za ljudsko akcijo
HUMINT	Nacionalni človeški vir podatkov
ITT	Mednarodna telefonija & telegrafija
KGB	Komite državne varnosti
LRK	Ljudska republika Kitajska
OSS	Urad za strateške zadeve
PCCh	Komunistična stranka Čila
POS	Socialistična delavska stranka
SZ	Sovjetska zveza
VB	Velika Britanija
ZDA	Združene države Amerike

1 UVOD

Poraz marksista Salvadorja Allendeja na predsedniških volitvah v Čilu 1958 za zgolj tri odstotke je vplival na odločitev ZDA, da naslednje predsedniške volitve, ki so bile predvidene za leto 1964, ne bodo prepuščene zgolj demokratičnim načelom.

Ameriške intervencije v Latinski Ameriki oziroma, če pojem natančneje opredelim, intervencije ZDA v države Latinske Amerike, so se začele pojavljati že v 19. stoletju. Izvajali so jih v okviru političnih doktrin, primer Monroejeve doktrine, in vmešavanja v notranje-politične ureditve držav, vojaške podpore v državljanskih vojnah in vojnah za pridobitev neodvisnosti, ekonomskih sankcij, primer dolarske diplomacije, in posojil. V šestdesetih letih 20. stoletja se je začelo dvajsetletno obdobje, v katerem so ZDA, s pomočjo svojih agencij in finančnih sredstev, podprle ali neposredno izvedle državne udare v devetih državah Latinske Amerike. Ena izmed njih je tudi republika Čile.

V svojem diplomskem delu bom predstavil delovanje ameriške obveščevalne agencije CIA v obdobju 1960–1980 v Republiki Čile. Pri tem bom poskušal osvetliti zgodovinske, gospodarske in politično-varnostne dejavnike, ki so pripeljali do vmešavanja svetovne velesile v to latinskoameriško republiko oziroma do morebitne vpletenosti CIE v njeno notranjo politiko.

Vmešavanje CIE v notranje zadeve latinskoameriške Republike Čile je eden izmed najpogosteje obravnavanih problemov v zgodovini 20. stoletja. Z nedavnim razkritjem zaupnih dokumentov in pričevanjem vpletenih oziroma odgovornih ljudi bom poskušal potrditi svojo hipotezo.

Vmešavanje posamezne države v notranje zadeve drugih držav poteka že od nastanka prvih držav. To dejavnost vohunov, saboterjev je opredelil že Sun Cu v petem stoletju pred našim štetjem v delu Umetnost vojne.

2 METODOLOGIJA IN TEORETIČNI OKVIR

2.1 POMEN IN CILJI DIPLOMSKEGA DELA

Namen mojega diplomskega dela je na dodiplomski ravni in z omejenim dostopom do podatkov (predvsem primarnih virov) dokazati vpletenost ZDA v notranjepolitične razmere v Čilu v obdobju 1960–1980. Nadalje bom poskušal dokazati neposredno udeležbo CIE na volitvah, ki so potekale v Čilu v obdobju 1964–1970, in vpletenost agencije (posredno/neposredno) v državni udar, ki so ga izvedle čilske oborožene sile septembra 1973.

Cilji proučevanja, ki jih želim doseči v diplomskem delu, so:

- definirati temeljne pojme, povezane s tematiko ameriških intervencij v Čilu;
- dokazati, da so obstajali zgodovinski dejavniki, ki so pripeljali do zmage čilske politične levice;
- predstaviti CIO, njeno vlogo, zgodovino in operacije, ki so potekale v obdobju 1960–1980 v Latinski Ameriki;
- predstaviti politično-varnostne in gospodarske razloge ZDA, ki so vplivali na njeno vmešavanje v notranje zadeve Republike Čile;
- dokazati vpletenost CIE v notranjo politiko Čila;
- potrditi oziroma ovreči svojo hipotezo.

2.2 HIPOTEZA

Po predhodnem poznavanju tematike sem v diplomskem delu postavil naslednjo hipotezo:

CIA (Centralna obveščevalna agencija) je z izvajanjem tajnih operacij vplivala na notranje politične spremembe v Čilu v letih 1960–1980.

2.3 UPORABLJENE METODE

Pri pisanju diplomskega dela sem uporabljal različne vire in metode:

- Analiza primarnih, sekundarnih in terciarnih virov. Primarne vire sem našel v obliki prepisov, pogovorov vpletenih oseb, video posnetkov ter uradnih dokumentov. Sekundarni viri iz strokovne literature so mi pomagali pri opisu dogajanja in razlagi temeljnih pojmov. S pomočjo terciarnih virov (spleta) pa sem poiskal manjkajoče elemente. Deskriptivno metodo sem uporabljal pri predstavitvi temeljnih pojmov zgodovinskega ozadja in dogajanja v obdobju 1960–1980.
- Glavnino naloge pa je zaznamovala študija primera, saj je moja celotna raziskava usmerjena v Republiko Čile.

2.4 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

2.4.1 **Atentat**

Atentat [iz lat. 'napad'] je napad na življenje ali telo vodilne osebnosti zaradi političnega razloga. V mednarodnih pogodbah se z atentatsko klavzulo izključi, da bi se za atentatorja, enako kot za druga politična kazniva dejanja, priznavala pravica pribežališča, azila (Javornik 1998, 237).

2.4.2 **Državni udar**

Državni udari so idealno sredstvo v okviru strategije posrednega nastopanja. Na ta način lahko subjekt strategije posrednega nastopanja prikrije svoj obstoj in pravi cilj udara. Dejanje nasilne menjave oblasti se prikaže kot rezultat notranjih družbenih protislovij (Krunić 1997, 143).

Državni udar (coup d'e'tat) je poskus zamenjave vlade s silo ali z grožnjo uporabe sile. Običajno, vendar ne vedno, je državni udar povezan z vojsko. Njena pripravljenost in zmožnost oziroma nezmožnost, da brani vlado, sta lahko odločilni, kadar ni vojska tista, ki izvaja udar. Državni udari, ki niso namenjeni neposredni prisvojitvi moči in denarja, izhajajo iz močnega nasprotovanja korupciji in neredu v civilni politiki, povezanem s prepričanjem, da

oborožene sile predstavljajo bistvo patriotizma. V večini primerov je državni udar namenjen odstavitvi ene skupine voditeljev (običajno je to civilno vodstvo) in uvedbi vodstva alternativne skupine, ki je običajno vojaška. Udar izvede majhna skupina ljudi in ne vključuje masovnih političnih akcij. Izvajalci državnih udarov želijo le zamenjati vladajočo oblast in običajno ne želijo spremeniti režima ali uvesti socialnih sprememb – redko zagotavljajo dolgoročne rešitve za družbene in gospodarske težave (Holmes 2001, 232).

2.4.3 Prikrita akcija

Prikrita akcija je vmešavanje v notranje zadeve drugih držav. Je najspornejša med vsemi tajnimi funkcijami CIE. To je nespremenljivo sredstvo za izredno spremenljive cilje. Prikrita akcija je temelj za tajno miselnost. Najbolj groba in neposredna oblika prikrite akcije pa se imenuje »posebna operacija« (Marchetti in Marks 1976, 132).

2.4.4 Temeljne človekove pravice

Temeljne človekove pravice so zajete v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah, ki zajema preambulo in trideset členov. Pomen temeljnih človekovih pravic je njihova nedotakljivost in neodtujljiva pravica, ki jo ima posameznik nasproti posegom državnih oblasti. Med temeljne človekove pravice prištevamo: osebno svobodo, enakost pred zakonom, svobodo misli, svobodo govora, svobodo vesti, svobodo veroizpovedi, svobodo zborovanja, svobodo združevanja, svobodo izražanja mnenja, svobodno gibanje in svobodno izbiro poklica (Splošna deklaracija človekovih pravic 1948).

2.4.5 Vohunstvo

Vohunstvo je kaznivo dejanje, ki ga stori tisti, ki služi tuji državi ali tuji organizaciji ali njenemu agentu tako, da zbira zaupne vojaške, gospodarske ali uradne podatke in dokumente ali jim sporoči ali izroči ali jim omogoči, da pridejo do njih. Kaznivo dejanje stori tudi tisti, ki v škodo RS ustvari za tujo državo ali tujo organizacijo obveščevalno službo ali jo vodi kakor tudi tisti, ki stopi v takšno obveščevalno službo ali podpira njeno delo (Javornik 1998, 4712).

Vohunstvo oziroma »špijonaža« je pridobivanje, prisvajanje in predaja vojaških, političnih, ekonomskih, znanstvenih, službenih in drugih podatkov ter dokumentov tuji državi ali organizaciji. Lahko pomaga vzpostaviti obveščevalno organizacijo, ki dela za tujo državo, imeti stike z njo, ali jim omogočati delovanje. Kljub temu da zakoni posameznih držav opredeljujejo vohunjenje kot nezakonito, po mednarodnem pravu ni prepovedano. Haaški pravilnik o pravilih vojskovanja iz leta 1907 pravi, da uporaba sredstev, potrebnih za

pridobivanje obveščevalnih podatkov o sovražniku in ozemlju, ni kazniva. Če je vohun ujet pri delu, ne sme biti kaznovan brez predhodnega sojenja (Gažević 1975, 541).

3 ZGODOVINA ČILA PRED LETOM 1960

3.1 ZGODOVINA ČILA PRED 16. STOLETJEM

Arheologi in zgodovinarji so si enotni, da se je priseljevanje na področje Čila začelo pred približno 10.000 leti. Prazgodovinski ljudje so se začeli naseljevati v plodne gorske doline in ob celotni čilski obali. Čile so najprej poselili ameriški Indijanci, ki so sami sebe imenovali Mapuče (bojevniki), Španci so jim nadeli ime Araucani. V 7. stoletju sta večino andskega ozemlja zavzemali Tiahuanaška in Huarijska država, ki sta hitro doživeli zaton. Področje Čila so v 15. stoletju obvladovali na severu Inki, ki so vladali mogočnemu imperiju, ki se je raztezal na dveh milijonih kvadratnih kilometrov, na jugu pa je po številnih konfrontacijah z Inki (najbolj znana je Bitka za Maule), oblast obdržalo nomadsko indijansko ljudstvo Araucani (Gradišnik 1976, 106; Konte 1996, 254; Bell in drugi 2002, 2728; State Government 2011).

3.2 ŠPANSKA ZASEDBA OZEMLJA

Področje Čila je prvi odkril španski pomorščak Ferdinand Magellan na svojem potovanju okoli sveta, vendar so zgodovinarji uradno priznanje podelili Diegu de Almagru, partnerju konkvistadorja Francisca Pizzara. Čile je za špansko krono napadel in osvojil Pedro de Valdivia, ki je hkrati ustanovitelj čilske prestolnice Santiago (Konte 1996, 410; Javornik 1998, 713–714).

V »kolonijah«, ki niso bile kolonije v tipičnem pomenu, temveč del španske monarhije, so Novemu svetu vladali podkralji ter njim podrejeni generalni kapitani in guvernerji. Področje Čila so imeli za mejno področje, zato ni bilo direktno podrejeno

podkralju, temveč generalnemu kapitanu. Podkralji oziroma generalni kapitani so imeli oblast nad vojsko, civilno oblastjo ter sodstvom (Gradišnik 1976, 360–363).

S špansko osvojitvijo se je Čile integriralo v kapitalizem 16. stoletja. V nasprotju z ostalimi kolonijami španske krone, ki so v glavnem izvažale žlahtne kovine, se je v Čilu razvilo gojenje agrikulturnih proizvodov in pridobivanje surovin, ki so jih pošiljali v Limo (prestolnico podkraljestva Peru). V 17. stoletju je zamrlo pridobivanje pšenice v Peruju, kar so izkoristili čilski živinorejci, preobrazili svoje pašnike v žitna polja in razširili ter utrdili haciendski sistem. Ta sistem je povzročil odvisnost in stalno zadolženost revnih kmetov do lastnikov haciend ter ustvaril socialni sistem, v katerem so lastniki velikih ruralnih posesti pridobili ogromno moč, ki so jo obdržali vse do dvajsetih let 20. stoletja (Roxborough in drugi 1977, 4–5).

Španska centralistična uprava, monopolizacija trgovine in izjemno kruto pokristjanjevanje so imeli za Čile številne negativne posledice. Kazale so se v gospodarstvu, ki se ni razvijalo v skladu z interesi ter potrebami prvotnega prebivalstva. Nemogoče je bilo uvesti kakršnokoli obliko samoupravljanja, prišlo pa je tudi do zdesetkanja avtohtonega prebivalstva ter množičnega priseljevanja Špancev. Čile je fenomen, kar zadeva uvažanje črnih sužnjev, saj so ji Španci uvozili izjemno malo. Kljub svojemu krutemu načinu so uspeli prenesti v Latinsko Ameriko značilnosti svoje civilizacije, enoten jezik, upravo, pravosodje in religijo (Gradišnik 1976, 420).

3.3 NEODVISNOST IN 19. STOLETJE

Leta 1808 je španska krona prešla v roke Napoleonovega brata Josepha, kar je sprožilo upor v imenu Ferdinanda (naslednika odstavljenega španskega kralja) in razglasitev avtonomne republike Čile znotraj španske monarhije. Okoliščine je izkoristil José Miguel Carrera, ki je vodil gibanje za popolno neodvisnost Čila. Začeli so se spopadi s španskimi rojalisti in političnimi nasprotniki Carrere, kot je bil Bernardo O'Higgins, ki so trajali do 1817. Leta 1818 je O'Higgins s pomočjo Joséja de San Martina porazil rojaliste in 12. februarja razglasil neodvisno Republiko Čile. Razglasitev samostojnosti ni prinesla socialnih in družbenih sprememb. Sčasoma se je vzpostavil močan predsedniški režim, ki pa ni odvzel moči bogatim veleposestnikom (Floyd in Hindley 1980, 146–147; Konte 1996, 680).

Leta 1823 je predsednik ZDA James Monroe sprejel t.i. Monroejevo doktrino, ki je izjemno pomembna za celotno zahodno hemisfero. Doktrina je prepovedovala vmešavanje evropskih držav v politično dogajanje na ameriški celini, predvsem v novo odcepljenih latinskoameriških kolonijah, ter vmešavanje ZDA v evropske zadeve. S to doktrino so ZDA praktično razglasile zahodno poloblo za svoje interesno območje, kar je imelo dolgoročne posledice v njihovi zunanji politiki in je opravičevalo interveniranje v te države. Monroejevi doktrini je leta 1880 sledila politika »Big Brother«, ki je omogočila odprtje trgov latinskoameriških držav Združenim državam Amerike (Monroejeva doktrina 1823; Gradišnik 1976, 480; Konte 1996, 687).

Nosilci gospodarstva v Čilu 19. stoletja so bili izvoz, veleposestniki in tuje korporacije. Čilski voditelji so poskušali vzpostaviti neodvisnost čilskega trgovanja, vendar je bil vpliv tujcev, zlasti Britancev, premočan. V petdesetih letih 19. stoletja se je vzpostavil nov sloj elite, to so bili rudniški kapitalisti. Skupaj z rastočim urbanim razredom so si prizadevali za liberalne spremembe in so nasprotovali avtoritarni vladi, podprti z močjo in denarjem kreolskih veleposestnikov. V tem času je bila ustanovljena Radikalna stranka, ki si je prizadevala za ustavne spremembe, državni nadzor nad izobraževanjem, decentralizacijo in demokratične volitve. Na koncu so elite (rudniški kapitalisti in veleposestniki) dosegli kompromis, saj so se zavedali nevarnosti rastočega radikalizma, ki ga je sprožil njihov spor. Stara elita je začela vlagati v rudniški sektor, celotna država pa je v šestdesetih letih sprejela politiko laissez-faire, ki je sčasoma privedla do hude gospodarske in socialne krize (Roxborough in drugi 1977, 6–8).

Čile se je leta 1879 zapletel v solitrno vojno z Bolivijo in Perujem, s katero je pridobilo ozemlje, bogato z nitrati. S tem je država prevzela svetovni monopol nad nitrati. V skladu s tedanjo ekonomsko politiko, rudnikov niso nacionalizirali, temveč so jih vračali prejšnjim lastnikom oziroma jih prodajali, kar je še okrepilo tuj (britanski) monopol nad trgovino v državi. V tem času so se v rudnikih nitratov pojavila prva delavska gibanja in stavke ter upori, ki so bili mnogokrat krvavo zadušeni. Delavci so postali žrtev poskusa organiziranja delavskih gibanj z različnimi ideologijami (liberalizem, anarhizem in socializem). Leta 1881 je bil podpisan sporazum z Argentino, ki je priznaval suverenost Čila nad Magellanovim prelivom. Kratkotrajna državljanska vojna leta 1891 je spremenila Čile iz predsedniške v parlamentarno demokracijo (Roxborough in drugi 1977, 6–10; Javornik 1998, 713–714).

3.4 DOGAJANJE V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA

Parlament, ki je pridobil moč po državljanski vojni 1891, so tvorile veleposestniške elite. Parlamentarni sistem je bil fenomen v Južni Ameriki, kjer so prevladovali močni predsedniški sistemi. Volitve kongresnikov sta spremljali korupcija in podkupovanje. Večina politikov se je kljub naraščajočemu urbanemu razredu zanašala na glasove ljudi s podeželja. Neučinkovita administracija in predsedniki niso posvečali dosti pozornosti odvisnosti države od nitratnih izvozov, veliki inflaciji in množični urbanizaciji. Parlamentarna republika je kljub svojim napakam zagotavljala demokratično stabilnost, nadzor nad oboroženimi silami, spoštovanje državljskih svoboščin in človekovih pravic ter pozdravljala reformiste ob vstopu na politično prizorišče. V tem času so pridobile moč Demokratična stranka, ki je zastopala delavski razred v urbanih okoljih in obrtnike oziroma rokodelce, ter Radikalna stranka s podporniki med urbanim srednjim razredom in provincialnimi elitami. Leta 1912 je Louis Emilio Recabarren, kasnejši ustanovitelj Komunistične stranke Čila (PCCH), ustanovil z drugimi levičarskimi člani Demokratične stranke Socialistično delavsko stranko (POS). POS je nadzorovala večino delavskih sindikatov (Roxborough in drugi 1977, 17–49; Javornik 1998, 714; State Government 2011).

V dvajsetih letih 20. stoletja se je začelo obdobje predsedniške republike, katero je spremljal reformistični predsednik Arturo Alessandri-Palma, ki si je uspel pridobiti močno podporo srednjega in delavskega razreda, provincialnih elit, učenjakov in veleposestnikov z obljubo, da bo svoje reforme omejil na urbana področja. Sledila sta dva državna udara, v katerih je predsednik moral za kratek čas odstopiti. Alessandri je po ponovnem prevzemu oblasti 1925 z referendumom spremenil ustavo, ki je povečala predsedniško moč, ter ločil cerkev od države. Velika politična in ekonomska nestabilnost ter masakri so leta 1927 na oblast pripeljali kvazi diktatorja generala Carlosa Ibaneza. Ustavna vladavina je bila obnovljena 1932 in z njo je največ pridobila Radikalna stranka, ki je postala ključni faktor koalicijskih vlad v naslednjih dvajsetih letih, prav tako pa je poskrbela za večjo vključenost države v gospodarstvo. Država je od leta 1925 storila izjemno malo za ohranjanje minimalnega življenjskega standarda, kljub temu da ji je ustava dovoljevala omejiti privatno lastnino višjih slojev v korist ohranjanja minimalnega življenjskega standarda (Roxborough 1977, 17–49; Javornik 1998, 714; Dikul 2011).

Od leta 1956 so se levičarske stranke oziroma njihovi deli povezali v koalicijo, imenovano FRAP, kot opozicijo ostalim strankam. S predsedniškimi volitvami leta 1958 so čilska elita in njihovi zavezniki v tujini doživeli šok, saj so marksista in kandidata koalicije FRAP Salvadorja Allendeja do zmage nad Jorgom Alessandrijem ločili le dobri trije odstotki (glej Tabela 3.4.1). Največja nevarnost, ki bi jo prinesle spremenjene socialne in ekonomske razmere z izvolitvijo marksista, je pretila ZDA, saj so se že od začetka stoletja trudile premagati britanski ekonomski vpliv v Čilu. Do leta 1958 so 80 % tujih vlaganj v Čilu predstavljale ameriške investicije (glej Tabela 3.4.2) (Roxborough in drugi 1977, 37; Javornik 1998, 714; State Government 2011).

Tabela 3.1: Rezultati predsedniških volitev v Čilu 1958

Kandidati	Število glasov	Odstotek vseh glasov
Jorge Alessandri (<i>konzervativci</i>)	389,909	31,6%
Salvador Allende (<i>FRAP</i>)	356,493	28,5%
Eduardo Frei (<i>krščanski demokrati</i>)	255,769	20,5%
Luis Bossay (<i>radikalci</i>)	192,007	15,4%
Antonio Zamorano (<i>populisti</i>)	41,304	3,3%

Vir: Roxborough (1977, 37).

Tabela 3.2: Investicije ZDA v Čilu

Leto investicije	Količina sredstev (\$)
1879	1,000,000
1908	31,000,000
1914	171,000,000
1953	590,000,000
1958	736,000,000 (od tega 483 milijonov investiranih v rudnike bakra)

Vir: Roxborough (1977, 37).

Zgornjo družbeno plast prebivalstva Čila so v petdesetih letih 20. stoletja sestavljali belci oziroma kreoli, v nižjih slojih pa je bilo očitno stapljanje z indijanskimi elementi (60-70 % mesticev). Indijansko prebivalstvo je predstavljalo manj kot 10 % celotnega prebivalstva. Črnega prebivalstva skoraj ni bilo (le nekaj tisoč). Do množičnega doseljevanja iz Evrope ni prišlo, saj je edino primerno naseljitveno območje v Čilu osrednja podolžna dolina. Prebivalstvo, ki se je doseljevalo iz Evrope je v večini prihajalo iz Španije (večina iz Baskije), Italije, Irske, Anglije, Škotske, Hrvaške, Grčije in Nemčije. Leta 1848 je prišlo do

velike nemške kolonizacije južnih regij Čila. S tem se je ustvarila močna nemška skupnost, ki je močno vplivala na politiko in kulturo celotne države ter po drugi svetovni vojni predstavljala zatočišče številnim nemškim nacistom (Acuña in drugi 1995; Javornik 1998, 712–713).

4 CENTRALNA OBVEŠČEVALNA AGENCIJA

4.1 OPREDELITEV CENTRALNE OBVEŠČEVALNE AGENCIJE

Obveščevalna skupnost vključuje vse agencije (ali komponente takšnih agencij) znotraj izvršilne veje oblasti, ki se na nekaterih nivojih ukvarjajo z obveščevalno dejavnostjo. Nanaša se na obseg obveščevalnih agencij in služb. Obveščevalna skupnost obsega številne komponente in operativne nivoje (Sarkesian in drugi 2002, 165). V to skupnost spada tudi Centralna obveščevalna agencija.

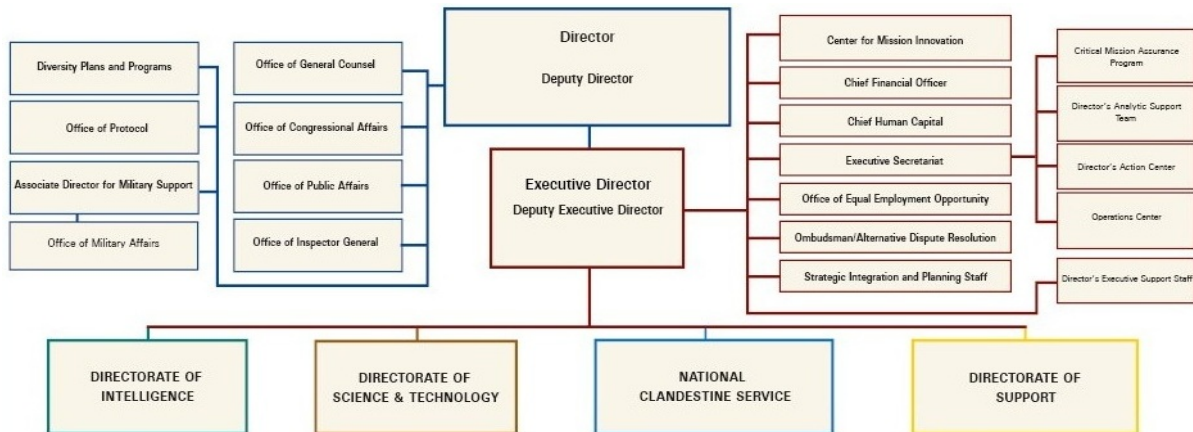
CIA je civilna obveščevalna agencija vlade ZDA. Njena glavna naloga je opravljati varnostno-obveščevalno dejavnost zunaj ZDA. Odgovorna je za pridobivanje obveščevalnih podatkov na širšem področju nacionalne varnosti in za posredovanje le-teh vodilnim politikom. Zbiranje podatkov izvajajo civilni obveščevalni agenti. Agencija izvaja na zahtevo predsednika ZDA tajne operacije (Javornik 1998, 634; Central Intelligence Agency 2011).

Razdeljena je na štiri osnovne komponente: Direktorat za znanost in tehnologijo, Direktorat za podporo, Direktorat za obveščevalno dejavnost in Sektor za nacionalne tajne storitve. Osebe agencije se aktivno ukvarja še z javnimi zadevami, inovacijami, s kadrovanjem, protokolom, kongresnimi zadevami, s finančnimi problemi, informacijskim menedžmentom in notranjo strukturo. Sedež agencije je v Langleyu, Virginija (Central Intelligence Agency 2011).

Vodstvo agencije sestavljajo direktor CIE (trenutno David H. Petraeus), ki nadzoruje operacije, osebe in proračun ter je menedžer HUMINT-a in ga na predlog predsednika potrdi senat; njen poddirektor in izredni poddirektor, direktorji štirih osnovnih komponent, ki sestavljajo agencijo, direktor Centra za učenje obveščevalnih dejavnosti, Generalni svet,

Generalni inšpektor in Direktor za javne zadeve (glej Sliko 4.1) (Central Intelligence Agency 2011).

Slika 4.1: Struktura Centralno obveščevalne agencije

Vir: Google (2012).

4.2 ZGODOVINA CENTRALNE OBVEŠČEVALNE AGENCIJE

Obveščevalne aktivnosti, ki jih izvajajo ZDA, segajo daleč v preteklost, vse do vojne za neodvisnost leta 1775 oziroma Georga Washingtona. Druga svetovna vojna je bila prelomnica, saj je v tistem času prevzela nadzor in koordinacijo nad obveščevalnimi podatki in storitvami ameriška vlada. Predsednik Franklin Delano Roosevelt je imenoval pravnika in vojnega heroja Williama J. Donovana za prvega koordinatorja informacij. Leta 1942 je bil ustanovljen OSS (Office of Strategic Service) kot predhodnik CIE. Njegova naloga je bila zbiranje in analiziranje strateških informacij. Po drugi svetovni vojni so OSS kot mnoge druge urade in agencije, ustanovljene med vojno, razpustili oziroma prenesli njihova pooblastila na ministrstva (Central Intelligence Agency 2011).

Naslednik predsednika Roosevelta Harry S. Truman je kmalu po koncu druge svetovne vojne ugotovil, da ZDA potrebujejo centralizirano obveščevalno organizacijo. Leta 1947 je podpisal National Security Act, s katerim je ustanovil CIO. Akt je opredeljeval koordinacijo nacionalnih obveščevalnih aktivnosti in usklajeval informacije, ki so vplivale na nacionalno varnost (Central Intelligence Agency 2011).

Delovanje agencije se je bistveno spremenilo s sprejetjem izvršnega ukaza 12333, ki so ga sprejeli 4. decembra 1981. V njem so navedene nove smernice delovanja obveščevalnih služb v ZDA. Opredeljene so s številnimi členi. Eden izmed njih, pod številko 2.11, pa se nanaša na moje diplomsko delo. Člen 2.11 spada v drugo poglavje ukaza Sestava obveščevalnih aktivnosti in se glasi: »Prohibition on Assassination. No person employed by or acting on behalf of the United States Government shall engage in, or conspire to engage in, assassination« (Government Archives 1981). Iz vsebine tega člena, ki je stopil v veljavo leta 1981 in prepoveduje izvajanje atentatov v imenu vlade ZDA, je razvidno, da je imela CIA pred tem letom avtorizacijo za njihovo izvajanje.

Predsednik George W. Bush je 17. decembra 2004 podpisal Obveščevalno reformo (Intelligence Reform) in Preventivni teroristični akt (Terrorist Preventive Act), s katerima je prišlo do zadnjega prestrukturiranja sistema vodenja znotraj CIE. Takšno notranjo strukturo je agencija obdržala vse do danes (Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act 2004, 2004; Central Intelligence Agency 2011).

4.3 TAJNE OPERACIJE V LATINSKI AMERIKI V OBDOBJU 1960–1980

S sklicevanjem na Monroejevo doktrino in kasnejše dokumente, ki so opredeljevali geostrateške interese ZDA, se je Centralna obveščevalna agencija na ukaz ameriške vlade, da bi zaščitila gospodarske in politične interese ZDA v obdobju 1960-1980 vmešavala v notranje zadeve latinskoameriških držav (glej Priloga A).

5 DOGAJANJE V ŠESTDESETIH

5.1 »DEMOKRATIČNE« PREDSEDNIŠKE VOLITVE 1964

ZDA je bila v tem času vpletena v hladno vojno s SZ, hkrati pa je bojevala pravo vojno v Vietnamu. Že v 19. stoletju so s sprejetjem Monroejeve doktrine ZDA opredelile svoje interesno območje, ki je zajemalo obe Ameriki, zato ni mogla dopustiti, da bi Čile kot prva ameriška država na demokratičen način prestopila v marksizem ter se začela povezovati s SZ. Po predsedniških volitvah 1958 in tesnem porazu marksista Salvadorja Allendeja je vlada ZDA začela sprejemati ukrepe in izvajati postopke, da bi zagotovili poraz marksistov na

naslednjih predsedniških volitvah. Administracija predsednika Kennedyja je leta 1961 ustanovila volilni komite, ki je bil pristojen za zadeve, povezane z volitvami v državah, ki so bile v interesu ZDA. Sestavljali so ga strokovnjaki s State Departmenta (zunanje ministrstvo), CIE in Bele hiše. V Santiagu je hkrati prišlo do ustanovitve komiteja, ki so ga sestavljali strokovnjaki z ambasade in pripadniki CIA (Roxborough in drugi 1977, 206).

5.1.1 CIA in Čile

Zadnji podatki in poročila, ki so postala javna, kažejo na to, da so ZDA začele aprila 1962 skrivoma podpirati Freijeve krščanske demokrate. Na Kennedyjev predlog sta Richard Goodwin (tedanji svetovalec predsednika) in ameriški ambasador v Čilu (Charles W. Cole) začela s skrivnimi plačili podkupovati stranki krščanskih demokratov. Ta plačila so izvedli na način, da ne Frei ne visoki strankarski uradniki, niso vedeli zanje. Hkrati je oddelek CIE, odgovoren za izvajanje prikritih akcij, imenovan 5412 Panel Special Group, zaprosil za 750,000\$, s katerim bi financiral izboljšanje organizacijske in kampanjske učinkovitosti Krščanskodemokratske stranke ter zmanjšal število Allendejevih podpornikov (Memorandum Prepared for the Special Group, 1964). V letu 1962 je CIA začela podpirati civilne skupine, ki so izvajale številne propagandne aktivnosti, kot so distribucija plakatov in letakov. Decembra 1963 je Oddelek za zahodno poloblo (oddelek CIA) predlagala politični program za Čile, ki bi povečal možnosti za zmago krščanskih demokratov. Direktor zahodne hemisferske divizije Joseph Caldwell King je predlagal, da se sredstva za podporo kampanji Krščanskodemokratske stranke dajejo tako, da bo opazen izvor sredstev. V tem primeru so sredstva prihajala iz ZDA, hkrati pa je dopuščena možnost zanikanja kakršnegakoli vmešavanja CIE. S takšnim pristopom bi CIA uspela doseči delni vpliv znotraj Krščansko-demokratske stranke (National Security Act 1964; Central Intelligence Agency 2010).

Iz dokumentov je razvidno, da je imela Freijeve kampanja sredstva v višini 1,5 milijona dolarjev, od katerih je približno milijon dolarjev prispeval Special Group (CIA). 14. maja 1964 se je vložek Special Group-a v kampanjo krščanskih demokratov povečal z milijona dolarjev na 1,25 milijona dolarjev. S povečavo finančnih sredstev naj bi se kampanja razvila do polnega potenciala. 23. julija je Johnsonova administracija namenila še dodatnih 500,000 dolarjev za kampanjo Eduarda Freia. Tedanjo politiko ZDA je opredelil tedanji

svetovalec za nacionalno varnost Bundy McGeorge: »We can't afford to lose this one, so I don't think there should be any economy shaving in this instance "(National Security Act 1964). Hkrati je v memorandumu zapisal, kako vitalnega pomena je za ameriške gospodarstvenike in vlagatelje (glej Tabela 5.1), da na oblast ne pridejo marksisti. Predvidevanja CIE in ameriške vlade so bila, da je Allende človek, ki bo reorganiziral gospodarstvo Čila, začel z nacionalizacijo največjih industrijskih podjetij (predvsem rudnikov bakra), razširil agrarno reformo in razširil sodelovanje s socialističnimi in komunističnimi državami (Blum 2003, 208; Central Intelligence Agency 2010).

CIA je porabila 2,6 milijona dolarjev za vodenje oziroma pomoč pri kampanji Krščanskodemokratske stranke. Dodatni trije milijoni dolarjev so bili porabljeni za organiziranje propagande proti Allendeju, ter vodenje propagandnih aktivnosti, ki bi prestrašile volivce in jih odvrnile od koalicije FRAP. Večina te vrste propagande je bila usmerjena proti ženskam, ki so v Latinski Ameriki tradicionalno bolj religiozne kot moški in jih je zato lažje prestrašiti z brezbožnim, ateističnim komunizmom. Na podeželju je CIA rekrutirala jezuitske duhovnike, ki so širili protikomunistično misel, delali sezname možnih levičarskih aktivistov ter širili propagando v prid Krščanskodemokratski stranki (Blum 2003, 206–208; Kornbluh 2004).

Obseg vpogleda Eduarda Freijsa v vmešavanje vlade ZDA in CIE do danes ostaja nerazjasnjeno. Na podlagi podatkov, ki so na voljo lahko sklepam, da je imel Frei popolno vedenje o celotni operaciji, saj je iz njegove izjave v pogovoru, ki se je odvijal 4. maja 1964 med njim in poddirektorjem misije v Čilu, razvidna njegova zaskrbljenost glede tajnosti financiranja (Kornbluh 2004): »I hope that all concerned would be extremely careful on any loose talk on any matters connected with financial assistance, because any linking to USG or U.S. private sector financial assistance would be fatal« (National Security Act 1964).

5.1.2 Rezultati predsedniških volitev v Čilu 1964

Predsedniške volitve, ki so se odvijale 4. septembra 1964, so dale rezultat, ki si ga je želela vlada ZDA in za katerega si je dve leti prizadevala CIA (glej Tabela 5.1). Eduardo Frei, kandidat Krščanske demokratske stranke v Čilu in upanje vlade ZDA, da odvrnejo Republiko

Čile od marksizma, je zmagal s 55,6-odstotno podporo. Kandidat marksistične koalicije FRAP Salvador Allende je bil poražen, dosegel je 36,6-odstotno podporo. Rezultati volitev so dali vpogled v širšo socialno sliko, saj je Frei dobil 469,000 več ženskih glasov v primerjavi z Allendejem, ki je dobil 67,000 več glasov med moškim prebivalstvom (Blum 2003, 208).

Tabela 5.1: **Rezultati predsedniških volitev v Čilu 1964**

Kandidati	Število glasov	Odstotek vseh glasov
Eduardo Frei (<i>krščanski demokrati</i>)	1,409,012	55,6%
Allende (<i>FRAP</i>)	977,902	36,6%
Durán (<i>radikalci</i>)	125,223	5,0%
Neveljavne/prazne glasovnice	18,550	

Vir: Roxborough in drugi (1977, 69).

Z zmago Eduarda Freia na predsedniških volitvah sta si ZDA in CIA oddahnili, saj sta začasno omejili širjenje marksizma na zahodni polobli, prav tako sta zavarovali gospodarski trg v Čilu za ameriške vlagatelje in gospodarstvenike (glej Tabelo 5.2).

5.2 VMEŠAVANJE V KONGRESNE VOLITVE 1965 IN 1969

Po zmagi Eduarda Freija na predsedniških volitvah 1964 je CIA nadaljevala s svojim delovanjem v Republiki Čile. Operacije so bile usmerjene v tekmo s komunisti za pridobitev nadzora nad študentskimi organizacijami in podporo ženskim skupinam, ki so bile aktivne v čilskem političnem in intelektualnem življenju. Velika operacija je bila sprožena proti delavski organizaciji CUTCH, s katero so se dejansko bojevali, hkrati pa je CIA podpirala demokratične delavske organizacije (Blum 2003, 208).

Najobsežnejše operacije za CIO pa so bile podpora na kongresnih volitvah 1965 in 1969, kjer je zopet priskočila na pomoč Krščanskodemokratski stranki. CIA je imela že vzpostavljene vse mehanizme in tudi izkušnje v Čilu za vodenje kampanj oziroma protikampanj, ki si jih je nabrala v letih, ko je pripravljala kampanje za predsedniškega kandidata Eduarda Freija (krščanski demokrati), ter protikampanje proti Salvadorju Allendeju. Februarja 1965 je Odbor 303 odobril izvedbo prikrite akcije, ki je predvidevala pomoč izbranim kandidatom (člani Krščanskodemokratske stranke) na prihajajočih kongresnih volitvah. Leta

1967 je CIA uspela vzpostaviti propagandni mehanizem v radijskih in televizijskih medijih, kar ji je izjemno koristilo pri širjenju propagande pred kongresnimi volitvami 1969. Julija 1968 je Komite 303 odobril politični program, ki je obljubljal ponovno ameriško podporo določenim kandidatom, ki so kandidirali na kongresnih volitvah leta 1969. Zaradi izjemno uspešne propagande v letu 1968 je Odbor 40 (naslednik Odbora 303) leta 1969 odobril ustanovitev propagandne delavnice. Uspešno delovanje CIE in propagande je bilo opazno v odstotku števila glasov, ki ga je pridobila Krščanskodemokratska stranka (glej Tabela 5.2) (Blum 2003, 208; Central Intelligence Agency 2010).

Tabela 5.2: Rezultati kongresnih volitev, ki so potekale v šestdesetih

Leto volitev	Politične stranke				
	Nacionalna stranka	Radikalna stranka	Socialistična stranka	Komunistična stranka	Krščansko demokratska stranka
1960*	29,5 %	20,0 %	9,7 %	9,2 %	13,9 %
1961	30,4 %	21,4 %	10,7 %	11,4 %	15,4 %
1963*	23,6 %	20,8 %	11,1 %	12,4 %	22,0 %
1965	12,5 %	13,3 %	10,3 %	12,4 %	42,3 %
1967*	14,3 %	16,1 %	13,9 %	14,7 %	35,6 %
1969	20,0 %	13,0 %	12,2 %	15,9 %	29,8 %

Vir: Roxborough in drugi (1977, 69).

Iz zgornje tabele je razvidno, da je na kongresnih volitvah leta 1965 Krščansko-demokratska stranka skoraj podvojila odstotek glasov, ki ga je dobila le dve leti prej. Večino glasov v kongresu je obdržala tudi na volitvah leta 1969. CIA je več kot uspešno opravila vlogo vplivanja na volitve 1965, saj je dosegla zastavljeni cilj in pripomogla k prepričljivi zmagi Krščanskodemokratske stranke. Na volitvah leta 1969 je kljub obsežni pomoči CIE krščanskim demokratom podpora začela slabeti, a so vseeno uspeli obdržati večino sedežev v kongresu.

5.3 DOGAJANJE V ČILSKEM GOSPODARSTVU

Z zmago krščanskih demokratov na predsedniških volitvah in kongresnih volitvah je CIA zagotovila stabilnost čilske gospodarske politike, ki je koristila ameriškim vlagateljem in

gospodarstvenikom. Ameriške investicije v čilske gospodarske panoge so bile izjemno visoke v vseh šestdesetih letih (glej Tabelo 5.3). Največ tujih investicij je prejela rudarska industrija, saj so imele ZDA izjemno visoke deleže v podjetjih, ki so se ukvarjala s pridobivanjem bakra, železa, nitratov, joda in soli (Roxborough in drugi 1977, 52).

Tabela 5.3: Ameriške investicije v šestdesetih

Leto investicij	Panoga				
	Rudarska in talilna industrija	Predelovalna industrija	Trgovina	Drugo	Skupno
1960	517,000,000 \$	22,000,000 \$	12,000,000 \$	188,000,000 \$	739,000,000 \$
1964	500,000,000 \$	30,000,000 \$	20,000,000 \$	239,000,000 \$	789,000,000 \$
1968	586,000,000 \$	66,000,000 \$	39,000,000 \$	271,000,000 \$	962,000,000 \$
1969	452,000,000 \$	65,000,000 \$	41,000,000 \$	288,000,000 \$	846,000,000 \$

Vir: Roxborough in drugi (1977, 52).

S prihodom Eduarda Freia na oblast se je začela reforma gospodarskega sektorja v Čilu. Frei je začel s projektom »čilenizacije« rudnikov bakra, katerih surovine so predstavljale 78,5 % čilskega izvoza. S pomočjo vladne organizacije CORFO mu je uspelo dobiti večinsko lastništvo nad tremi največjimi rudniki bakra v Čilu (Chuquicamatá, El Teniente in El Salvador and Portrerillos), vendar je moral večinske deleže podjetij Anaconda in Kennecott odkupiti po inflacijskih cenah, kar je lastnikoma prineslo velik dobiček. Zaradi velike zadolženosti Čila v ZDA in odvisnosti kar 70 % čilskega uvoza iz ZDA je čilsko gospodarstvo ostalo v veliki meri povezano oziroma v nekaterih primerih odvisno od ZDA (Roxborough in drugi 1977, 53–54).

Frei je obljubljal izpeljavo nove agrarne reforme, ki bi razlastila veleposestnike in jim s tem zmanjšala moč v državi, zemlja pa bi prišla v roke majhnim kmetom. Krščansko-demokratska stranka je obljubljala z agrarno reformo novo lastništvo zemlje okoli stotisočim čilskim družinam, vendar je do konca desetletja uspela z razbijanjem latifundij zagotoviti zemljo le 21000 družinam. Agrarna reforma je bila ne le neuspešna, temveč je povzročila razkol znotraj politične desnice (Roxborough in drugi 1977, 55–60).

Neuspešno izvedena agrarna reforma, huda inflacija, gospodarska kriza 1966-1967 in velika odvisnost od ameriškega kapitala so v šestdesetih povzročila ogromno število stavk (glej Tabela 5.3). Za stavke, ki so zajele vso državo je bila delno kriva CIA, ki je poskušala onemogočiti delovanje delavske organizacije CUTCH. Presenetljivo je, da se je večino stavk zgodilo v ruralnih predelih države, kar je še podžgalo revolucionarno ruralno prebivalstvo (Roxborough in drugi 1977, 61).

Tabela 5.4: Stavke v obdobju 1960-1969

Leto	Skupno število stavk	Legalne stavke	Nelegalne stavke
1960	257	85	172
1961	262	82	180
1962	401	85	316
1963	413	50	363
1964	564	88	476
1965	723	148	575
1966	1073	137	936
1967	1142	264	878
1968	1124	223	901
1969	997	206	771

Vir: Roxborough in drugi (1977, 61).

6 DOGAJANJE V SEDEMDESETIH

6.1 PREDSEDNIŠKE VOLITVE 1970 IN ALLENDEJEV PRIHOD NA OBLAST

Predsedniške volitve, ki so se izvedle 4. septembra 1970, so postale prelomnica v zgodovini čilske republike, saj so Čile postale prva demokratično izvoljena država z komunistično ureditvijo. Zmagovalcu predsedniških volitev iz leta 1964, Eduardu Freiui, je zakon omejeval ponovno kandidaturo, zato so se proti Allendevski glasovi razdelili med dva kandidata, Jorge Alessandrija in Rodrigeza Tomica. Volilo je 2.962.743 ljudi od 3.539.747 volilnih upravičencev, kar je izjemno visoka volilna udeležba, saj je kar 83,7 % volilnih upravičencev odšlo na volišča (Roxborough in drugi 1977, 69). Z majhno prednostjo je na predsedniških volitvah zmagal tretji kandidat, pripadnik FRAP-a Salvador Allende (glej Tabela 6.1). Nihče izmed kandidatov ni uspel zbrati absolutne večine, zato je volitve moral potrditi Nacionalni kongres Čila. V praksi je od leta 1932 dalje kongres izbral kandidata, ki je

zbral največ glasov na predsedniških volitvah. Nacionalni kongres je z veliko večino potrdil Allendeja za predsednika Republike Čile (glej Tabelo 6.2) (podprla ga je celo Krščansko demokratska stranka), vendar so ga prej prisilili v podpis Statuta jamstva ustave, s katero se je zavezal, da ne bo poskušal spreminjati ustave. Vendar Allendejev prihod na oblast ni bil lahek. Kljub veliki finančni podpori KGB njegovi kampanji je CIA izvedla številne prikrite akcije v času predsedniških volitev, poskušala vplivati na odločitev Nacionalnega kongresa in celo načrtovala vojaški udar (Kissinger, 1979, 653–654; Blum, 2003, 208–211; Central Intelligence Agency 2010).

Tabela 6.1: **Rezultati predsedniških volitev v Čilu 1970**

Kandidati	Število glasov	Odstotek vseh glasov
Salvador Allende (<i>FRAP</i>)	1,070,334	36,2 %
Jorge Alessandri (<i>Nacionalna stranka</i>)	1,031,159	34,9 %
Radomiro Tomic (<i>Krščanskodemokratska stranka</i>)	821,801	27,8 %
Neveljavni glasovi	31,505	1,1 %

Vir: Roxborough in drugi (1977, 69).

Tabela 6.2: **Rezultati glasovanja v kongresu 1970**

Kandidati	Število glasov	Odstotek vseh glasov
Salvador Allende	153	78,46 %
Jorge Alessandri	35	17,95 %

Vir: Roxborough in drugi (1977, 67).

6.1.1 Vmešavanje CIE v predsedniške volitve

CIA je imela dolgo zgodovino vmešavanja v politične zadeve Republike Čile. Podrobna analiza o politični prihodnosti Čila je bila opravljena že 1968. Analiza ni predvidevala nikakršne intervencije v Republiko Čile v prihodnosti, v nasprotju z ravnanjem Odbora 40 leta 1970 (Marchetti in Marks 1976, 43).

Predsedniške volitve 1970 so bile le še ena operacija, s katero je CIA poskušala vplivati na politiko Čila. Agencija je do leta 1970 porabila 3 milijone dolarjev za kampanje proti Allendeju. Prav tako so ZDA namenile Čilu več kot milijardo dolarjev uradne pomoči, s katero so poskušale okrepiti demokratično zavest v Čilu. Nixonova administracija, ki je bila

na oblasti od 1969 do 1974, je bila izrazito protiallendovska, delno zaradi preobremenjenosti s številnimi krizami, ki so izbruhnile v svetu, delno pa zaradi napačnega predvidevanja čilskih predsedniških volitev 1970 (Kissinger 1979, 662–663).

CIA se je znašla pred veliko dilemo, saj je bila leta 1970 v Čilu popolnoma drugačna politična situacija kot leta 1964. Eduardo Frei, zmagovalec predsedniških volitev leta 1964, se je leta 1969 oddaljil od ZDA, saj je popustil pod pritiski protestov radikalnih študentov in odpovedal obisk ameriškega guvernerja Nelsona Rockefellerja, ki ga je predsednik Nixon poslal na turnejo po Latinski Ameriki, da bi oblikoval novo politiko ZDA na zahodni polobli. Drugo dejanje Freija je za ZDA pomenilo še hujši udarec, saj je začel ponovna pogajanja z ameriškimi korporacijami o nacionalizaciji čilskih rudnikov bakra. Po kongresnih volitvah 1969 je prišlo do razcepitve Krščanskodemokratske stranke, na katero je močno vplivala CIA. Z njenim razbitjem so ZDA ostale brez primerne krščanskodemokratskega kandidata, katerega bi podprle. Zamenjavo so našli v edinem človeku, ki je bil po mnenju ZDA sposoben ustaviti Allendeja na njegovi poti do zmage, to je bil konservativec Jorge Alessandri (Kissinger 1979, 664–665).

CIA predsedniških volitev ni vzela dovolj resno. Proračun, ki je bil namenjen za pomoč kampanji Alessandrija in kampanjo proti Allendeju, je znašal le 15 % proračuna iz leta 1964, ki je bil predviden za kampanjo Eduarda Freija. Odbor 40, ki je bil zadolžen za volitve, se je do avgusta 1970 sestal le štirikrat. Od štirih sestankov so le na dveh razpravljali o kampanji in morebitni politični spremembi v Čilu. Agencija je slepo verjela napovedim, po katerih je Alessandri močno vodil pred Allendejem. Ob predložitvi kandidature Rodrigueza Tomica, ki ga je predlagala Krščanskodemokratska stranka, je CIA napačno domnevala, da bo Alessandri zmagovalec, saj naj bi se poleg močnega vodenja Alessandrija, glasovi porazdelili med tri predsedniške kandidate. Na septembrskih volitvah sta CIA in vlada ZDA doživeli šok, saj je zmagal Salvador Allende (Kissinger 1979, 666–667).

CIA je v petdesetih dnevih izdelala dva načrta oziroma operaciji, ki sta postali znani pod imeni »Track I« in »Track II«. Načrt »Track I« je predvideval podporo Allendejevim nasprotnikom, ki bi mu preprečili prevzeti položaj predsednika z uporabo političnih in ustavnih sredstev. Načrt je predvideval sodelovanje CIE, zunanjega ministrstva, obrambnega ministrstva in ambasade ZDA v Čilu. V nasprotju s prvotnim načrtom je »Track II« (njegovo skrito geslo je bilo FUBELT) predstavljala skrivno organizacijo, ki jo je ustanovila CIA na pobudo predsednika Nixona. Vključevala je CIO in Henryja Kissingerja ter njegovo osebje.

Njen načrt je predvideval izvedbo vojaškega udara v Čilu, predno bi Nacionalni kongres razglasil predsednika. Hkrati bi uporabili načrt »Track I« kot orodje za prikrivanje načrta »Track II«. CIA se je zavedala, da je potrebno za uspešno izvedbo udara ugrabiti poveljnika čilske vojske Reneja Schneiderja, ki je bil močan zagovornik demokratičnih in ustavnih načel. Za ugrabitev je CIA oblikovala in opremila tri skupine zarotnikov, ki so poskušale izvesti ugrabitev. 22. oktobra 1970 je tretja skupina zarotnikov izvedla poskus ugrabitve, vendar so pri tem smrtno ranili Reneja Schneiderja, ki je za posledicami ran tri dni kasneje umrl v vojaški bolnišnici. CIA je spoznala, da skupine niso zmožne izvesti uspešnega vojaškega udara, zato jih je prenehala podpirati (Foreign State 1970; Central Intelligence Agency 2010).

6.2 EKONOMSKE SPREMEMBE

Z Allendejevim prihodom na oblast se je začelo v Čilu obdobje spreminjanja ekonomskih razmer. Najobsežnejši in najpopularnejši podvig FRAP-a je predstavljal nacionalizacijo rudnikov bakra. Ameriške korporacije, ki so se ukvarjale z bakrom, so odnesle milijarde dolarjev. Pri tem se niso trudile vzpostaviti industrije za predelavo bakra, temveč so izvažale le delno predelan baker. Korporacije, kot so bile Anaconda in Kennecott, so manipulirale s cenami bakra, da bi povečevale lasten dobiček. Ta dobiček bi bil več kot dovolj za ustvarjanje številnih novih delovnih mest ali za razširitev oziroma modernizacijo industrije bakra v Čilu. Allende je za izvedbo nacionalizacije pridobil enotno soglasje v kongresu in senatu, hkrati pa mu ni javno nasprotovala nobena skupina v Čilu. V procesu nacionalizacije rudnikov bakra Čile niso plačale skoraj nikakršnih kompenzacij ameriškim lastniškim korporacijam. Ob prevzemu rudnikov so bili ti v zelo slabem stanju, tako da je francosko svetovalno podjetje ocenilo, da je potrebno milijarda dolarjev za njihovo obnovitev. To je predstavljalo hud problem, saj so bile Čile samo v ZDA zadolžene za več kot 600 milijonov dolarjev (Roxborough in drugi 1977, 88–89).

Veliko večji izziv od nacionalizacije rudnikov bakra je bilo prevzeti ostale dele čilskega gospodarstva. Opozicijske stranke v kongresu in senatu so onemogočile, da bi sprejeli zakon o razlastitvi podjetij. Odvetniki FRAP-a so našli način, kako obiti oviro, ki je preprečevala sprejetje zakona. Našli so ga v zakonu številka 520, ki je bil sprejet leta 1932, ko je bil Čile socialistična republika, v kateri je vladal Marmaduke Grove. Ta zakon, ki ga nikoli niso razveljavili, je dovoljeval državi intervencijo v gospodarstvo pod pogoji, da je prišlo do

širših delavskih sporov, špekuliranja s cenami, zadrževanja surovin ali preprečevanja normalne proizvodnje. Z uporabo tega zakona je vlada prevzela nadzor ali pokupila velik delež podjetij v Čilu. V prvem letu je z intervencijo vlade v čilsko gospodarstvo državni delež BDP narasel na 20 %, istočasno pa so pridobili skoraj popolni nadzor nad produkcijo nitratov, joda, bakra, železa, premoga in jekla. V bančnem in finančnem sektorju so si priborili 90-odstotni delež, 80-odstotnega je država pridobila z izvozom, 55-odstotnega pa z uvozom. Država je poleg vsega pridobila deleže v tekstilni in cementni industriji, metalurgiji, ribolovu, proizvodnji brezalkoholnih pijač in elektroniki ter delih distribucijske industrije (Roxborough in drugi 1977, 89; Collier in Sater 1996, 542).

Z močno navzočnostjo države v čilskem gospodarstvu in ekspanzivno monetarno politiko gospodarskega ministra Perda Vuskovića je prišlo do izjemnih kratkoročnih rezultatov, saj so zabeležili 12-odstotno gospodarsko rast, 8,6-odstotno povečanja BDP, zmanjšanje brezposelnosti na 3,8 % ter močno zmanjšanje inflacije s 34,9 % na 22,1 %. Vendar ti kratkoročni rezultati niso bili odraz dolgoročnega stanja. Leta 1972 se je inflacija vzdignila na tedaj neverjetnih 140 % (čilski escudo je izgubil vso vrednost.), resnični BDP med leti 1971 in 1973 se je zmanjšal za 5,6 %, poleg vsega pa je prišlo do povečanja vladnega deficita. Naraščajoča inflacija in nezadostna preskrba supermarketov je povzročila vzpon črnih trgov. Nenehnemu dvigovanju plač v letih 1970 in 1971 se je pridružilo še nenehno dvigovanje cen hrane in osnovnih življenjskih potrebščin. Posledično je življenjski standard nazadoval. Zmanjšalo se je število izvozov čilskih produktov, hkrati pa se je uvoz temeljnih surovin, kot je pšenica, nenehno povečeval. Izvoz bakra je bil glavni krivec zmanjševanja čilskega izvoza, saj je v sedemdesetih prišlo do zmanjšanja cene bakra. Allende si je skozi celotno predsedovanje prizadeval za izpeljavo agrarne reforme, s katero bi razlastil veleposestnike ter predal lastništvo nad zemljo majhnim kmetom (Roxborough in drugi 1977, 96–100).

6.3 NAGIBANJE K SOVJETSKI ZVEZI

Pričetek izboljšave odnosov med Čilom in SZ se je začel v februarju 1970, ko je tedanji predsednik Čila Eduardo Frei podpisal prvi kulturni in znanstveni sporazum o sodelovanju. S prihodom na oblast je Allende poskušal, kljub svoji marksistični usmeritvi, ohraniti normalne odnose z ZDA, vendar so ob čilski nacionalizaciji rudnikov bakra ZDA ukinile ameriške kredite Čilu in začele podpirati opozicijo. Vlada Čila je začela, zaradi ukinitve finančne pomoči iz ZDA, iskati alternativne možnosti. Našla jo je v SZ, s katero je sklenila dogovor, da

bo vložila 400 milijonov dolarjev v različne sektorje čilske industrije v naslednjih šestih letih (Nogee in Sloan 2006, 339–340).

Allendejeva vlada je bila razočarana nad dogovorom, saj je pričakovala večjo gospodarsko pomoč SZ. Trgovanje med državama se ni bistveno povečalo, dajanje kreditov s strani SZ pa je bilo vezano na kupovanje sovjetske opreme. Največja vrednost kreditov je prihajala z LRK in vzhodnoevropskih držav. Allendejev formalni obisk SZ leta 1972 ni obrodil sadov, saj ni uspel pridobiti več gospodarske pomoči (Nogee in Sloan 2006, 339–340).

Allende je bil od nekdanj naklonjen SZ, saj je bil po politični in ideološki usmeritvi marksist. Arhivi in pričevanja visokih uslužbencev KGB nam dajo jasne dokaze, da je KGB sponzorirala predsedniško kampanjo Salvadorja Allendeja, leta 1970. Dokazi nam kažejo, da je Allende prejel osebno plačilo od KGB-ja v zameno za reorganizacijo in novo opremljanje čilske vojske in varnostnih služb po zgledu SZ in s sovjetskim orožjem. SZ in KGB sta skozi celotno Allendejevo predsedovanje podpirala Čile na političnem, ekonomskem in vojaškem področju. Jasen primer se je zgodil sredi leta 1973, ko je SZ pošiljko orožja (topništvo in tanki), namenjeno čilski vojski, preusmerila v drugo prijateljsko državo, ob novici, da namerava čilska vojska izvesti državni udar, s katerim bi odstavili Allendeja (Leonov 1999).

6.4 GOSPODARSKA IN POLITIČNA KRIZA, DRŽAVNI UDAR IN SAMOMOR

6.4.1 Gospodarska kriza

Gospodarska kriza, ki je izbruhnila v Čilu leta 1972, in je trajala do 1973, je bila eden izmed ključnih faktorjev, ki so pripeljali do vojaškega udara 11. septembra 1973. Kaos, ki je nastal zaradi pomanjkanja osnovnih potrebščin, množičnih stavk, nezmožnosti pridobitve osnovne industrijske opreme in nekontrolirane inflacije, je predstavljal idealno okolje za vojaško intervencijo. Izvor gospodarske krize v Čilu niso bili le osnovni tehnokratski dejavniki, kot je pomanjkanje konkurenčnosti, temveč je glavni razlog za izbruh politična kriza (Roxborough in drugi 1977, 123).

Znotraj FRAP-a sta se oblikovali dve različni strategiji, kako zajezi oziroma končati nastalo gospodarsko krizo. Marca 1973 so levičarski politiki objavili dve strategiji. Prva je

predvidevala prehod na vojno ekonomijo, v kateri bi racionalizirali proizvodnjo določenih proizvodov, nadzor nad opremo in proizvodnjo delavcev pa bi prevzele popularne organizacije (delavske organizacije). Druga strategija, ki so jo predlagali reformisti, je predvidevala večjo učinkovitost proizvodnje, reorganiziranje javnih financ in ponovno vzpostavitev zaupanja s strani nacionalne buržoazije, ki bi poskrbela za preporod kapitalizma. Na koncu je prevladala druga strategija, vendar so delavci, ob zasedbi tovarn (kar je v času gospodarske kriza postala rutina), uporabljali prvo strategijo oziroma strategijo vojnega gospodarstva. Posledično je zaradi mešanja strategij nastal še večji kaos, ki je dodatno poglobil gospodarsko krizo (Dikul 1971; Roxborough in drugi 1977, 126–127).

Rudarjenje v rudnikih bakra je bil poglavitni vir čilskega dotoka denarja. Za razliko od ostalih delov industrije je to panogo kriza doletela že prej. Ob nacionalizaciji rudnikov je mnogo visoko usposobljenih strokovnjakov, inženirjev in delavcev zapustilo svoja delovna mesta. Novi tehniki in strokovnjaki, ki naj bi nadomestili izgubljeno delovno silo, so se izkazali za premalo usposobljene, saj so bili nastavljeni zaradi političnih razlogov. Istočasno so bili rudniki tehnološko zaostali. Načrtovane proizvodnje jim ni uspelo doseči ne v letu 1971 in ne v letu 1972. Proizvodnjo so dodatno hromile ponavljajoče se stavke. Največjo škodo pa je povzročilo padanje cen bakra na svetovnem trgu, saj je cena padla s 57,7 centov/libro leta 1970 na 47,8 centov/libro leta 1972. V letu 1973 se je cena dvignila na 80,8 centov/libro, vendar to ni nadomestilo 500 milijonov dolarjev izgube, ki jih je utrpel Čile, zaradi padca cen bakra v letih 1970-1972 (Roxborough in drugi 1977, 134–135; Bertin 1999).

V kmetijstvu razmere niso bile drugačne. Reforma, s katero bi razlastili buržoazne veleposestnike in razbili latifundijski sistem, ni bila izpeljana do konca. Sledile so množične stavke v letu 1971, vendar jih je bilo le malo usmerjenih proti FRAP-u. Zaradi čedalje večjega uvoza hrane je Allendejeva stranka poskušala reorganizirati kmetijski sektor. Poskušali so z različnimi strategijami, vendar nobena izmed njih ni delovala. Proizvodnja hrane je še naprej upadala, njen uvoz pa naraščal (Roxborough in drugi 1977, 135–145).

Proizvodnja v Čilu je strmo naraščala v letu 1971, rahlo naraščala v letu 1972 in začela upadati leta 1973. Z nekontrolirano inflacijo je Čile v letih 1972 in 1973 dosegel status države z trenutno najvišjo stopnjo inflacije v svetu. Na področju zaposlenosti je bila popolnoma drugačna zgodba. Brezposelnost se je bistveno zmanjšala z 8,3 % v decembru 1970 na 3,8 % v marcu 1973. Vendar se je brezposelnost s prihodom vojaške hunte na oblast zopet povečala,

saj so zmanjšali plače in pričeli z odpuščanjem, da bi se lahko uveljavila kapitalistična teorija svobodnega trga (Roxborough in drugi 1977, 145–146).

6.4.2 Politična kriza

Sredi leta 1972, je politična strategija koalicije FRAP zapadla v stanje bankrota. Sama koalicija je razpadla na dve frakciji. Reformisti so predlagali zaustavitev »čilskega eksperimenta« (mirnega prehoda v socializem) in poskusili preprečiti socialne nemire v bankrotirani državi z dogovorom s Krščanskodemokratsko stranko in nacionalno buržoazijo; druga frakcija, imenovani revolucionarji, je predlagala nadaljevanje na poti do socializma brez ozira na posledice, saj je pričakovala prevlado ob prihajajoči konfrontaciji z opozicijo in zmago v morebitni državljanski vojni. Allende je vse do samomora podpiral reformiste in se poskušal izogniti državljanski vojni. To se je izkazalo za usodno v septembrskem vojaškem udaru leta 1973, saj delavskega razreda nihče ni pripravil na konfrontacijo z vojaško hunto. Posledično se delavski razred ni odzval v kritičnem trenutku, ko bi lahko rešil Allendejevo politično ureditev. Za še hujši razkol je poskrbela večina pripadnikov koalicije, saj je v nasprotju s predsednikom podpirala revolucionarje (Roxborough in drugi 1977, 161).

Takšne okoliščine so bile idealne za vzpon ljudske oblasti. Ljudje so spremljali razpadajočo socialistično koalicijo in se začeli samostojno organizirati. Prevzem ljudske oblasti je potekal z mobilizacijo, organizacijo in zavezništvi med političnimi strankami, sindikati, študenti in kmeti, ki so verjeli, da se lahko socializem trdno zasidra v republiki (Bravo 2009).

6.4.3 Državna udara in samomor

Že leta 1972 se je pokazala v javnosti potreba po vojaški intervenciji, ki bi rešila krizo. Koalicija in opozicija sta se v tistem času zanašali na oborožene sile. Allende in koalicija jih je videla kot varuhe miru in reda, nasproti terorističnim skupinam in množicam stavkajočih, ki so hromili domovino. Opozicija, predvsem krščanski demokrati, pa so se zanašala na vojsko kot orodje, ki bo izvedlo vojaški udar. Allende se je grdo uštel, ko je sklepal, da bodo oborožene sile ostale zveste legalnemu vodji, saj so že od petdesetih let postajale bolj kot

orodje za obrambo Republike Čile lokalna policijska sila ameriškega imperializma (Roxborough in drugi 1977, 187).

Do prvega poizkusa državnega udara, imenovanega Tankovski puč oziroma Tanquetazo, je prišlo 29. junija 1973, ko je polkovnik Roberto Souper obkolil predsedniško palačo La Moneda s svojo enoto tankov in poskušal prevzeti oblast. Državni udar, katerega je načrtovala paravojaška skupina nacionalistov, imenovana Patria y Libertad, je propadel, saj so ostale oborožene sile zveste vladi in predsedniku. Pod poveljstvom Carlosa Pratsa so premagale sile polkovnika Soupera in zatrle poskus državnega udara (Roxborough in drugi 1977, 210–215).

Avgusta 1973 se je ustavna kriza dodatno poglobila, ko je vrhovno sodišče v javnosti izrazilo pritožbo proti Allendeju, v kateri so ga obtožili, da ni sposoben uveljaviti miru in varnosti v državi. 22. avgusta je spodnji dom čilskega Nacionalnega kongresa skupno s podporo Krščanskodemokratske stranke in Nacionalne stranke sprejel resolucijo 81-47, s katero so obtožili predsednika Allendeja kršenja ustave in zaprosili vojsko, naj izvede državni udar. 24. avgusta je predsednik odstavil generala Pratsa s položaja obrambnega ministra in poveljnika oboroženih sil ter na njegovo mesto postavil Augusta Pinocheta (Wikisource 1973; Roxborough in drugi 1977, 216–227).

Vojaški udar, ki je potekal 11. septembra 1973, je odstranil FRAP, edino demokratično izvoljeno vlado, v kateri so prevladale marksistične stranke. Prav tako je bil pomemben mejnik v čilski zgodovini, saj je prevzel oblast vojaški diktator Augusto Pinochet, Čile pa so postale laboratorij neoliberalnih ekonomskih teorij in še danes trajajočega razrednega boja. Za izvedbo vojaškega udara je bilo mobiliziranih 100 000 čilskih vojakov, ki so izvedli vseobsegajočo ofenzivo, s katero so vrgli vlado Salvadorja Allendeja. Čilska mornarica, ki naj bi izvajala vojne igre v sodelovanju z mornarico ZDA, je ob 7.00 začela z izkrcavanjem mornariške pehote na strateško določene točke centralne čilske obale. Istočasno so kopenske sile začele zavzemati poslopja radijskih in televizijskih postaj, nekaj jih je bombardiralo čilsko letalstvo. Do 9.00 je vojaška hunta nadzorovala celotno ozemlje Čila z izjemo majhnega dela Santiaga, kjer je nekaj sto civilistov branilo predsedniško palačo La Moneda, v katero se je zatekel Salvador Allende. Predsednik je zavrnil predajo in je domnevno naredil samomor, ko so vojaške sile uspele vdreti v palačo. Naslednjih 36 ur so se vojaške sile trudile uničiti še zadnje upornike, ki so ostali v delavskih predelih Santiaga. Po

končanem vojaškem udaru je oblast prevzela vojaška hunta z Augustom Pinochetom na čelu (Karel 2003; Moore 2003; Wagenmann 2009).

6.4.4 Vloga CIA

CIA je ohranila močno prisotnost v Čilu v celotnih sedemdesetih letih, vendar ni izvedla nobene večje operacije (skrite akcije), ki bi vplivala na politične spremembe v državi. Po neuspelem poskusu državnega udara leta 1970 se je usmerila k manj drastičnim rešitvam, ki bi spremenile politično situacijo v Čilu. Istega leta je ameriški konglomerat ITT pridobil 70 % čilskega telefonskega podjetja Chitelco in ustanovil desničarski časopis El Mercurio. Nedavni podatki in preiskave so razkrile, da je CIA domnevno v sodelovanju z ITT financirala nasprotnike Salvadorja Allenda, ki so pripravljali vojaški udar (Kornbluh 2004).

Kljub prijateljevanju CIE z uporniki je iz neformalnega pogovora med predsednikom ZDA Nixonom in ameriškim svetovalcem za nacionalno varnost Kissingerjem, ki je potekal 4. julija 1973, razvidno, da CIA in vlada ZDA nista bili neposredno vpleteni v vojaški udar, ki ga je 29. junija 1973 vodil polkovnik Souper. Kljub nevmešavanju ZDA v poskus državnega udara je iz pogovora razvidno obžalovanje nad neuspešnostjo udara (National Security Act 1973).

Med vojaškim udarom naj bi nedaleč od čilske obale potekali skupni vojaški manevri čilske mornarice in mornarice ZDA. Namesto izvajanje manevrov je čilska mornarica izkoristila ugoden položaj in stanje kot pretvezo za pripravo načrtov za izkrcanje mornariške pehote na strateške točke čilske centralne obale. Čilska mornarica je ugoden položaj izkoristila, saj je preprečevala dostop kakršnekoli tuje vojaške pomoči ujetim vladnim silam v Čilu (Roxborough in drugi 1977, 187–188).

Lokalna izpostava CIE v Čilu je poleti 1973 predlagala sklep, s katerim bi se ZDA zavezale k pomoči upornikov v primeru državnega udara. Glavni štab CIE v Langleyu je odgovoril lokalni izpostavi, da se pod nobenimi pogoji ZDA ne bodo vmešavale v morebitne vojaške udare in ne bodo sodelovale s čilsko vojsko pri izvajanju skritih akcij (National Security Act 1973).

CIA je sodelovala z uporniki, zato je vedela za vojaški udar. Dan pred dejanskim udarom, 10. septembra 1973, je čilski vojaški častnik podal poročilo častniku CIE, v katerem

je navedel, da je vojaški udar pripravljen in zaprosil za pomoč ameriško vlado. Odgovorili so mu, da se vlada ZDA ne bo vmešavala, ker je to čilska notranja zadeva. CIA je izvedela za točen čas in kraj državnega udara, vendar je med njegovo izvedbo omejila svoja dejanja na posredovanje informacij in poročil o dogajanju samo vladi ZDA v Washingtonu (National Security Act 1973).

Pomemben dokaz, ki govori v prid nevmešavanju vlade ZDA in CIE pri državnem udaru, ki so ga izvedle čilske oborožene sile 11. septembra 1973, je telefonski pogovor med ameriškim predsednikom Nixonom in ameriškim svetovalcem za nacionalno varnost Kissingerjem. Pogovor je potekal 16. septembra 1973 in v njem oba udeleženca sicer pozdravljata spremembo režima in priznavata, da sta si vlada ZDA in CIA prizadevali za ustvarjanje pogojev, ki bi sprožili vojaški udar, vendar zanikata neposredno sodelovanje obeh pri izvedbi vojaškega udara (National Security Act 1973).

6.5 PINOCHETOVO OBDOBJE

Z vojaškim udarom leta 1973 je oblast prevzela vojaška hunta, ki so jo sestavljali Augusto Pinochet, Guastavo Leigh, José Toribio Merino in César Mendoza. Takoj po prevzemu oblasti je vojaška hunta razpustila parlament, 27. junija 1974 pa je Augusto Pinochet tudi uradno postal predsednik Republike Čile. Zamenjava oblasti je prineslo brutalno preganjanje levičarjev, prepoved levičarskih strank ter velike ekonomske spremembe, saj je Čile prevzel neoliberalno obliko ekonomije. Ta oblika ekonomije je prinesla hude posledice, saj se je do konca sedemdesetih let odstotek revščine povečal za 21%, izginile so vse oblike socialne države, brezposelnost se je do konca sedemdesetih povečala na 20 %, plače so se znižale za 40 %, prišlo je tudi do povečanja socialnih razlik (Roxborough in drugi 1977, 246–260).

6.5.1 Sodelovanje s CIO

CIA je pridobila podatke o nečloveškem preganjanju pripadnikov leveice, ki jo je izvajala vojaška hunta takoj po prevzemu oblasti. Iz podatkov je razvidno, da je CIA sodelovala pri teh preganjanjih ter dobavljala Pinochetu sredstva in posredovala informacije. Istočasno je v januarju 1974 odobrila sredstva, ki bi bila v pomoč preiskovalcem, ki so

preiskovali dogajanje v Čilu in poskušali odkriti, če čilska vlada krši človekove pravice (Central Intelligence Agency 2010).

CIA je v Čilu ustanavljala centre, v katerih je svetovala in pomagala pri urjenju čilske vojske in pripadnikov latinskoameriških tajnih agencij s taktiko protigverilskega bojevanja, ki so jo uporabljali v boju s preostalimi levičarskimi nasprotniki. Hkrati so jim ti centri služili kot zbirni center informacij ter jim pomagali iskati potencialne levičarske tarče, ki bi bile nevarne ameriškim interesom (Central Intelligence Agency 2010).

Z zmago vojaške hunte je CIA zmanjšala sredstva za širjenje propagande oziroma protipropagande v Čilu. Sredstva, ki jih je CIA namenila za čilsko propagando, so se porabila za ustvarjanje pozitivnega javnega mnenja o vojaški hunti, ki je prevzela oblast v državi. Prav tako so sredstva prešla v roke čilskih posameznikov, ki so pod nadzorom CIE pomagali pri ustvarjanju tako imenovane bele knjige, v kateri so bili navedeni razlogi, zakaj je vojaška hunta legalno prevzela oblast (Central Intelligence Agency 2010).

Operacija Condor je bila kampanja političnih represalij in terorja, ki je vključevala atentate in obveščevalne operacije. Začetek operacije je segal v leto 1975, ko so se desničarski diktatorji Latinske Amerike odločili, da bodo iztrebili socialistični in marksistični vpliv v svojih državah. Pri tej operaciji je prišlo do sodelovanja in izmenjave podatkov med Argentino, Čilom, Urugvajem, Paragvajem, Bolivijo in Brazilijo. ZDA je sodelovala v smislu podpore in zbiranja obveščevalnih podatkov. V Čilu je v sklopu te operacije prišlo do usmrtitve približno 400 levičarskih aktivistov in bivših levičarskih politikov ali vojaških vodij, med katerima sta bila tudi general Carlos Prats (nekdanji obrambni minister in poveljnik oboroženih sil) in Orlando Letelier (bivši minister v Allendejevi vladi). CIA je priznala vedenje in sodelovanje s posredovanjem informacij, ki so služili v pomoč vpletenim v operaciji Condor in hudi kršitvi človekovih pravic, ki jo je operacija povzročila (Karel 2003; Moore 2003; Central Intelligence Agency 2010).

7 ZAKLJUČEK

V zaključku bom na podlagi analiz in pridobljenih podatkov poskušal potrditi svojo hipotezo: »CIA (Centralna obveščevalna agencija) je z izvajanjem tajnih operacij vplivala na notranje politične spremembe v Čilu v letih 1960-1980.«

Kljub močnemu gospodarskemu vplivu ZDA v Čilu je prvo tajno operacijo oziroma skrito akcijo, ki je privedla do spremembe notranjih političnih razmer v Čilu, CIA začela izvajati leta 1962. S sponzoriranjem kampanje krščansko-demokratske stranke in predsedniškega kandidata Eduarda Freia, ki je potekalo vse do predsedniških volitev 1964, se je CIA vmešala v potek notranjih političnih zadev v Čilu in imela ključno vlogo pri zmagi Freia na predsedniških volitvah leta 1964.

CIA je svojo navzočnost v čilski notranji politiki še naprej potrjevala v drugi polovici šestdesetih let. Zapletla se je v tekmo s komunisti za pridobitev nadzora nad študentskimi organizacijami, ženskimi skupinami, ki so se aktivno vključevale v čilsko politiko in intelektualno življenje, in prevlado demokratičnih delavskih organizacij nad delavsko organizacijo CUTCH. V tem času je, kot kažejo dokazi, finančno podpirala izbrane kandidate krščansko-demokratske stranke, ki so se potegovali za sedeže v Nacionalnem kongresu.

Naslednja operacija CIE oziroma skrita akcija, ki jo lahko štejemo kot vmešavanje v notranjo politiko Republike Čile, je potekala leta 1970. CIA je s finančnimi sredstvi podpirala kampanjo proti Allendeju in kampanjo Jorga Alessandrija pri predsedniški kandidaturi. To je bila prva večja skrita in neuspešna CIINA akcija na območju Čila..

CIA se je s porazom Jorga Alessandrija na predsedniških volitvah leta 1970 zatekla k bolj drastičnim poskusom vpliva na čilsko notranjo politiko. S pripravo strategij, imenovanih Track I. in Track II., se je najprej poskušala legitimno in ustavno zoperstaviti zmagovalcu predsedniških volitev leta 1970 Salvadorju Allendeju, nato pa se je odločila za pripravo vojaškega udara, ki se je neuspešno končal s smrtjo poveljnika čilske vojske Reneja Schneiderja.

CIA je vsa sedemdeseta leta ostala prisotna v Čilu. Po neuspelem poskusu državnega udara je preko desničarskega časopisa El Mercuri, katerega je ustanovil ameriški konglomerat ITT, domnevno financirala upornike in zarotnike, ki so izvedli vojaški udar septembra 1973. Kljub sodelovanju CIE z uporniki in vedenjem, kdaj ter kako bo vojaški udar izpeljan, ne obstajajo nikakršni dokazi, ki bi potrdili neposredno sodelovanje agencije pri izvedbi vojaškega udara. CIA je v času, ko je udar potekal, svoja dejanja omejila na posredovanje poročil in informacij o dogajanju vladi ZDA. Tudi iz kasnejših telefonskih pogovorov med predsednikom ZDA Richardom Nixonom in ameriškim svetovalcem za nacionalno varnost Henryem Kissingerjem ni mogoče razbrati kakršnokoli vpletenost CIE ali ameriške vlade pri vojaškem udaru v Čilu leta 1973. V primeru skrivnostnega samomora Salvadorja Allendeja

konkretnih dokazov ali podatkov, ki bi kazali na vpletenost CIE, nisem našel, a ostajam skeptičnem, saj je bil ukaz, ki je agenciji prepovedoval izvajanje atentatov v imenu vlade ZDA, sprejet šele leta 1981.

Po spremembi režima je CIA ostala prisotna v Republiki Čile. Podatki nam kažejo, da je vedela za nečloveško preganjanje pripadnikov levice. Prav tako je Pinochetu dobavljala sredstva in posredovala informacije, ki so mu pomagale pri preganjanju levičarjev. V Čilu je CIA ustanovljala centre, v katerih je pripadnike čilske vojske in tajnih organizacij učila protigverilskega bojevanja. Kljub zmanjšanju sredstev za širjenje propagande je ostala aktivna tudi na tem področju. S sredstvi, ki so ji ostala, je širila pozitivno propagando o novem režimu in sponzorirala pisanje tako imenovane »bele knjige« (razlogi za legitimen in legalen prevzem oblasti v Čilu s strani vojaške hunte). Agencija je priznala vedenje in sodelovanje s posredovanjem informacij v operaciji Condor, s katero so desničarski diktatorji v Latinski Ameriki poskušali iztrebiti socialistični in marksistični režim v svojih državah.

Na podlagi vseh podatkov in analize, ki sem jo izvedel v svojem diplomskem delu, lahko svojo hipotezo »CIA (Centralna obveščevalna agencija) je z izvajanjem tajnih operacij vplivala na notranje politične spremembe v Čilu v letih 1960-1980« potrdim!

Današnje stanje med ZDA in Latinsko Ameriko lahko označim kot negotovo. Današnja politika ZDA pojmuje levičarske stranke na oblasti v državah Latinske Amerike (pogosto imenovane Pink Tide), kot nevarnost za nacionalno varnost ZDA, saj bi eskalacija levice v Latinski Ameriki ogrozila, gospodarsko prevlado ZDA na tem območju.. Ta problem je predvsem izpostavljal bivša republikanska administracija ZDA pod vodstvom Georga Busha.

Svoje diplomsko delo zaključujem s citatom Henryja Kissingerja, ameriškega svetovalca za nacionalno varnost: »Zakaj bi morali stati ob strani in opazovati, kako država drsi v komunizem zaradi neodgovornosti njenih državljanov. Okoliščine so preveč občutljive, da bi jih prepustili odločitvi čilskih volivcev« (Blum 2003, 209).

8 LITERATURA

Acuña, Eugenio, Juan Carlos Pére, Gustavo Villaló in Jorge Villaló. 1995. *CHILE: Proyecciones y Estimaciones de Población. Total País Período de Información: 1950-2050*. Dostopno prek: http://www.ine.cl/canales/chile_estadistico/demografia_y_vitales/proyeccion/Informes/Microsoft%20Word%20-%20InforP_T.pdf (13. marec 2012).

Bell, Brian, Huw Hennessy in Natalie Minnis. 2002. *Insight Guide: Chile and Eastern Island*. New York: Langenscheidt Publishing Group.inc.

Bertin, Marcos. 1999. Chile. *The TQM Magazine* 11 (6). Dostopno prek: http://dikul.uni-lj.si/V/LI7X9YCRIMB3EG8DGTKQ5BP4QHAXPDEQHY539MPTAB8JEB66YM-05776?func=quick-3&short-format=002&set_number=012311&set_entry=000013&format=999 (5. maj 2012).

Blum, Wiliam. 2003. *Killing hope: US military and CIA interventions since World War II*. London: Zed Books.

Bravo, Jose Molina. 2009. *Chile, people's power*. Dostopno prek: http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?id=g9781405184649_yr2011_chunk_g9781405184649338 (1. april 2012).

Central Intelligence Agency. 2010. *CIA Activities in Chile*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/reports/general-reports-1/chile/index.html#6> (3. januar 2012).

--- 2011a. *History of the CIA*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/about-cia/history-of-the-cia/index.html> (15. marec 2012).

--- 2011b. *Leadership*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/about-cia/leadership/index.html> (13. marec 2012).

--- 2011c. *Today's CIA*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/about-cia/todays-cia/index.html> (13. marec 2012).

Collier, Simon in William Sater. 1996. *A History of Chile, 1808-1994*. Cambridge: Cambridge University Press.

Digitalna knjižnica Univerze v Ljubljani (Dikul). 1971. *Chile: The Big Grab*. Dostopno prek: http://dikul.uni-lj.si.nukweb.nuk.uni-lj.si/V/RFIY9EUCTAVPC8QGJ42T6C78R6QG36AM8YYECQVSR3A5632EN4-16936?func=quick-3&short-format=002&set_number=012569&set_entry=000002&format=999 (5. maj 2012).

--- 2011. *Background Notes on Countries of the World: Chile*. Dostopno prek: http://dikul.uni-lj.si.nukweb.nuk.uni-lj.si/V/Q5XMRMYXUVVV2B1JDMK1KK1DQT5N3EG3U5BMSF49RC69M3HGKG-39916?func=quick-3&short-format=002&set_number=018041&set_entry=000012&format=999 (6. marec 2012).

Floyd, Elizabeth in Geoffrey Hindley. 1980. *Kdo je ustvarjal zgodovino*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Gažević, Nikola. 1975. *Vojna enciklopedija: 9 knjiga*. Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije.

Google. 2012. *Organizational structure of the Central Intelligence Agency*. Dostopno prek: http://www.google.si/search?q=scheme+of+command+over+cia&hl=sl&prmd=imvns&source=lnms&tbn=isch&ei=uO1hT4qnIInOswa108jiBQ&sa=X&oi=mode_link&ct=mode&cd=2&ved=0CA0Q_AUoAQ&biw=1366&bih=643#q=central+intelligence+agency+chart&hl=sl&tbn=isch&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.r_qf.,cf.osb&fp=bfbd62f3cb4aa88&biw=783&bih=572 (15. marec 2012).

Government Archives. 1981. *Executive Order 12333 - United States intelligence activities*. Dostopno prek: <http://www.archives.gov/federal-register/codification/executive-order/12333.html#2.11> (15. marec 2012).

Gradišnik, Janez. 1976. *Svetovna zgodovina*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Holmes, Richard. 2001. *The Oxford Companion to Military History*. Oxford: Oxford University Press.

Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act 2004. 2004. Dostopno prek: <http://www.intelligence.senate.gov/laws/pl1108-458.pdf> (16. marec 2012).

Javornik, Marija. 1998a. *Veliki splošni leksikon: v osmih knjigah A-Ch*. Ljubljana: DZS.

--- 1998b. *Veliki splošni leksikon: v osmih knjigah Ch-Gh*. Ljubljana: DZS.

--- 1998c. *Veliki splošni leksikon: v osmih knjigah Te-Ž*. Ljubljana: DZS.

Karel, William. 2003. *CIA: Guerres secrètes*. Francija: Arte.

Kissinger, Henry. 1979. *White House Years*. Boston: Little Brown.

Konte, Breda. 1996. *Kronika človeštva*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kornbluh, Peter. 2004. *Chile 1964: CIA cover support in Frei election detailed; operational and policy records release for first time*. Dostopno prek: <http://www.gwu.edu/~sarchiv/news/20040925/index.htm> (20. marec 2012).

Krunić, Zoran. 1997. *Strategija posrednega nastopanja: način uresničevanja agresivnih političnih ciljev brez odkrite uporabe oboroženega nasilja*. Ljubljana: Unigraf.

Leonov, Nikolai. 1999. *Soviet Intelligence in Latin America during the Cold War*. Dostopno prek: http://www.cepchile.cl/dms/lang_2/doc_1140.html (29. marec 2012).

Marchetti, Victor in Marks John. D. 1976. *CIA in kult obveščevalne dejavnosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Moore, Michael. 2003. *Bowling for Columbine*. S. l.: Momentum Pictures.

Monroejeva doktrina. 1823. Dostopno prek: <http://eca.state.gov/education/engteaching/pubs/AmLnC/br50.htm> (8. marec 2012).

National Security Archive. 1964a. *Memorandum From the Assistant Secretary of State for Inter-American Affairs (Mann) to Secretary of State Rusk*. Dostopno prek: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/news/20040925/docs.htm#253> (20. marec 2012).

--- 1964b. *Memorandum From the Chief of the Western Hemisphere Division (King) to Director of Central Intelligence McCone*. Dostopno prek: <http://www.gwu.edu/~archiv/news/20040925/docs.htm#245> (20. marec 2012).

--- 1964c. *Memorandum Prepared for the Special Group*. Dostopno prek: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/news/20040925/docs.htm#250> (20. marec 2012).

--- 1973a. *Chile Documentation Project*. Dostopno prek: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/news/20000919/01-13.htm> (2. april 2012).

--- 1973b. *TELCON: Mr. President/Kissinger*. Dostopno prek: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB123/Box%2022,%20File%203,%20Telcon,%209-16-73%2011,50%20Mr.%20Kissinger-The%20Pres%202.pdf> (2. april 2012).

--- 1973c. *TELCON: President/Kissinger*. Dostopno prek: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB255/19730704-1100-Nixon4.pdf> (2. april 2012).

Nogee, Joseph L. in John W. Sloan 2006. *Allende's Chile and the Soviet Union: A Policy Lesson for Latin American Nations Seeking Autonomy*. Miami: University of Miami.

Roxborough, Ian, Jacqueline Roddick in Phillip J. O'Brien. 1977. *Chile: The state and revolution*. London: MacMillian Press.

Sarkesian, S.C., J.A. Williams, S. J. Cimbala. 2002. *US National Security: Policymakers, Process and Politics*. London: Lynne Rienner Publisher.

Splošna deklaracija človekovih pravic. 1948. Dostopno prek: http://www.share-international.net/slo/publikacije/arhiv/politika/splosna_deklaracija.htm (1. marec 2012).

State Government. 2011. *Background Note: Chile* Dostopno prek: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/1981.htm> (8. marec 2012).

Foreign State Government. 1970. *Track II*. Dostopno prek: <http://foia.state.gov/documents/PCIA3/00009123.pdf> (28. marec 2012).

Wagenmann, Uta. 2009. *Chile, protests and military coup, 1973*. Dostopno prek: http://www.blackwellreference.com/public/tocnode?id=g9781405184649_yr2011_chunk_g9781405184649340 (1. april 2012).

Wikisource. 1973. *Acuerdo de la Cámara de Diputados*. Dostopno prek: http://es.wikisource.org/wiki/Acuerdo_de_la_C%C3%A1mara_de_Diputados_sobre_el_grave_quebrantamiento_del_orden_constitucional_y_legal_de_la_Rep%C3%BAblica (1. april 2012).

PRILOGA A: Tajne operacije v Latinski Ameriki v obdobju 1960–1980

Država, v kateri je potekala operacija	Leto operacije	Narava operacije
Peru	1963	Pomoč pri vzpostavitvi vojaške vladavine/vodenje gverilske vojne proti pripadnikom radikalne levice
Bolivija	1964	Tajna operacija prerazporeditve moči v delavskih organizacijah
Braziliija	1964	Državni udar in podpora vojaškemu diktatorju Brancu
Čile	1964	Vmešavanje v predsedniške volitve/financiranje kampanje proti Allendeju
Argentina	1965	CIA uri argentinsko policijo in vojsko
Bolivija	1965	Pomagati pri volitvah predsednika Barrientosa
Venezuela	1965-1967	Pripadniki CIA urijo venezuelsko vojsko in policijo ter vzpostavljajo vezi s tajno policijo DISIP
Gvajana	1966	Vmešavanje v volitve/preprečiti zmago marskistov
Bolivija	1967	Inštruktorji CIE usposablajo bolivijske protigverilske enote
Čile	1970	Vmešavanje v volitve/medijska kampanja proti Allendeju
Čile	1973	Državni udar/ podpiranje vojaškega diktatorja Pinocheta
Argentina	1976	CIA podpre vojaško hunto in sodeluje pri množičnih preganjanjih pripadnikov levice

Vir: Blum (2003, 104–278).